

Van München tot Molenbeek: Operationele veiligheid en de media

Lars Scraeyen¹

Het Studiecentrum voor Veiligheid en Defensie (SCVD) van het Koninklijk Hoger Instituut voor Defensie publiceert sporadisch korte analyses van actuele thema's in zijn reeks van e-Notes. Deze reeks en andere publicaties zijn beschikbaar op onze website www.rhid.be.

Inleiding

Daags na de raid op de verblijfplaats van Salah Abdeslam drukte directeur-generaal Claude Fontaine van de gerechtelijke politie zijn ongenoegen uit over de “onverantwoordelijkheid” van “bepaalde media” na de verslaggeving over de politieactie op vrijdag 18 maart 2016ⁱ. Zo was er met betrekking tot deze raid niet enkel het probleem van de voortijdig aanwezige media, maar eveneens dat van de onthulling, door een Frans weekblad, van bepaalde informatie, waardoor de politieactie vroeger moest plaatsvinden. Ondanks het feit dat verschillende media op de hoogte waren en tot zelfs één uur voor de aankomst van de politiediensten post hadden gehad in Molenbeek, respecteerde het merendeel de vraag om eventuele

beelden pas na het einde van de politieactie uit te zenden. Andere, in het bijzonder de Vlaamse Televisie Maatschappij (VTM), brachten een liveverslaggeving van de gebeurtenissenⁱⁱ. Na de aanslagen in januari eerder dit jaar bracht VTM eveneens live verslag uit over een aan de gang zijnde politieactie in Molenbeek. Ook toen volgden felle reacties die stelden dat die berichtgeving de precaire politieoperatie kon schaden en het leven van de politieagenten of dat van de omwonenden in gevaar kan brengenⁱⁱⁱ. Peter De Waele, woordvoerder van de Federale Politie, vroeg zich in een opiniestuk af of voor sommige media een scoop een mensenleven waard was^{iv}? Op 22 november 2015 vroeg de overheid een “black-out”-periode aan, gedurende de aan de gang zijnde operaties, tijdens dewelke de media geen rechtstreeks verslag mochten uitbrengen. Op 22 maart 2016 werd, mogelijk als reactie op de kritiek over de “lockdown” van Brussel, niets gelijkaardigs aan de media gevraagd volgens de hoofdredacteur van *Le Soir*, Christophe Berti^v.

Waar ligt nu het probleem tussen de veiligheidsdiensten en de media? We zullen dit probleem met betrekking tot de operationele veiligheid vanuit drie invalshoeken beschouwen: perslekken en indiscreties, liveverslaggeving tijdens acties van de ordediensten en, tot slot, de invloed van niet-gevalideerde informatie.

¹ Vorseer bij het Studiecentrum voor Veiligheid en Defensie (SCVD) van het Koninklijk Hoger Instituut voor Defensie (KHID). De in dit artikel geuite standpunten vallen uitsluitend onder de verantwoordelijkheid van de auteur en geven niet noodzakelijkerwijs het officiële standpunt van het Ministerie van Landsverdediging of van het Koninklijk Hoger Instituut voor Defensie weer.

Perslekken, indiscreties en operationele veiligheid

Een eerste aspect met betrekking tot de operationele veiligheid dat de directeur-generaal van de gerechtelijke politie Claude Fontaine aankaartte, was het lek in de media dat leidde tot de vervroeging van de operatie. De beschikbare informatie laat ons wel niet toe te analyseren of het versnellen van de actie noodzakelijk was, maar toont wel aan dat het controleren van informatie in onze huidige maatschappij zeer moeilijk is. Bovendien stellen we vast, in tegenstelling tot ongeveer twee jaar geleden, dat veel meer officiële instanties en ministers de media te woord staan in de context van een en hetzelfde incident. Dit is uiteraard belangrijk om aan de hand van communicatie de bevolking gerust te stellen over de daadwerkelijke aanpak van het probleem, maar houdt ook het risico in dat elkeen zijn unieke stuk informatie naar buiten wil brengen. Bart Brinckman, journalist bij *De Standaard*, schreef dat ook het Belgische federaal parket aan een stijlbreuk werkte waarbij de verschillende persconferenties elkaar opvolgden. Hij benadrukt dat ondanks die verschillende persconferenties, met uitsluitend feitelijke informatie, de voedingsbodemp voor wilde geruchten nauwelijks afnam. Geruchten, zo stelt hij, “die politici met hun ontelbare mediaoptredens soms graag zelf voeden”^{vi}.

Het doorspelen, al dan niet met opzet, van informatie door politiemensen of ander veiligheidspersoneel is, in contrast met de voorziene externe communicatie, een niet-gecontroleerde vorm van communicatie. Directeur-generaal Fontaine wil deze mensen, in het geval dat zij gekend zijn, confronteren met de mogelijkheid dat het gebruik van die informatie door bepaalde media zware gevolgen kan hebben^{vii}. Problematischer dan de gevolgen voor de politieactie van laatste vrijdag in Molenbeek waren de gevolgen bijvoorbeeld met betrekking tot operatie Pathway in het Verenigd Koninkrijk^{viii}. Zo werd Bob Quick, hoofd van de antiterreureenheid van de Metropolitan Police, door de media gefotografeerd met geheime documenten onder zijn arm terwijl hij naar 10 Downing Street wandelde^{ix}. Het document detailleerde de datum en plaats voor de arrestatie van twaalf terreurverdachten in de regio Manchester, Liverpool en Lancashire. Ondanks pogingen om de publicatie van de foto's tegen te houden, groeide het besef dat het toch al te laat was. De operatie werd onmiddellijk in gang gezet en onder de omstandigheden werden al de verdachten gearresteerd. Dit incident relatieveert de beslissing om de actie in Molenbeek te vervroegen enigszins. Bovendien waren de verschillende verdachten in operatie Pathway reeds sinds lange tijd onder observatie van MI5, terwijl Abdeslam erin geslaagd was om gedurende bijna vier maanden ondergedoken te blijven binnen de Schengenzone. Het risico om Abdeslam uit het oog te verliezen was dan ook veel groter dan in het geval van de verdachten bij operatie Pathway.

Dat iemand zich liet fotograferen met gevoelige informatie is verre van een unicum. Zo werden Belgische partijvoorzitters door de media gespot toen ze arriveerden bij de onderhandelingen voor de laatste regeringsvorming en documenten met zich meehadden. Een ander voorbeeld is toen, opnieuw aan 10 Downing Street, een ambtenaar in 2014 met een geclassificeerd document aangaande het Britse standpunt voor EU-sancties tegen Rusland in de hand gefotografeerd werd^x. Het document argumenteerde tegen de sancties voor Rusland naar aanleiding van de invasie van Oekraïne.

Al deze lekken, ongeacht of ze vrijwillig of onvrijwillig plaatsvonden, kunnen belangen schaden en zelfs levens van een of meerdere betrokkenen in gevaar brengen. Zelfs al zijn de media niet noodzakelijk de oorzaak van het lek, toch dragen zij een grote verantwoordelijkheid inzake de verdere verspreiding van de gelekte informatie.

Realtimeterrorisme

De krant *Le Monde* beschreef 22 maart, de dag van de aanslagen in Brussel, ook als de dag waarop de Belgische media volop hun intrede maakten in het tijdperk van de liveverslaggeving. De auteurs kaderden de verslaggeving op 22 maart als volgt: “C’est dans la mécanique du temps réel que le pays a traversé cette journée noire.” De hoofdredacteur van *Le Soir*, Christophe Berti, onderschrijft eveneens de bewering dat de rol van liveverslaggeving een nieuw gegeven is voor de traditionele media^{xi}. Maar is dit wel zo?

Dat realtime-informatie terroristen en veiligheidstroepen kan beïnvloeden bij hun beslissingsproces toonde in het verleden de gijzelneming op de Olympische spelen van München in 1972 al aan, tijdens de eerste internationale live-uitzending ooit. Een eerste reddingspoging van de politie werd afgeblazen toen bleek dat de agenten die de aanval zouden uitvoeren live gefilmd werden wanneer ze hun posities boven het appartement in het Olympische dorp innamen, en gevolgd werden door de gijzelnemers in het appartement waar ze de Israëlische ploeg vasthielden.

Bovenaan: Duitse politieagenten op het dak in het Olympische dorp (1972) - Onderaan links: de veiligheidsdiensten nemen hun stellingen in rond het Westgate winkelcentrum (2013) – Onderaan rechts: veiligheidstroepen nemen posities in tijdens de aanval in Mumbai (2008)

Meer dan veertig jaar later en dichterbij huis, in Frankrijk, leidde de verslaggeving van onder andere BFM TV tijdens de gijzelingsactie in de supermarkt Hyper Cacher, op 9 januari 2015, zelfs tot een formele klacht door zes overlevenden die achtten dat de realtimeverslaggeving het leven van “derden” in gevaar had gebracht. Concreet stelt de advocaat van de zes overlevenden, Patrick Klugman, dat zijn cliënten de media verwijten onthuld te hebben dat er zich nog personen verscholen in de koelkamer van de supermarkt. De advocaat beroept zich onder meer op berichten van de Franse mediawaakhond CSA (Conseil supérieur de l’audiovisuel) die aan zestien verschillende audiovisuele media eenentwintig ingebrekestellingen toeschreef tijdens de verslaggeving van de aanslagen in Parijs^{xii}. In een reactie op de berichten van de CSA reageerden de verschillende media op hun beurt met een open brief waarin zij stellen dat de houding van de mediawaakhond de kiemen draagt van een nieuwe censuur^{xiii}.

Een jaar na die aanslagen werd de klacht tegen BFM TV ingetrokken, nadat de televisiezender zich publiekelijk had verontschuldigd en ermee had ingestemd om een schadevergoeding te betalen aan een Joods fonds ter vergoeding van slachtoffers van terrorisme. Bovendien neemt de zender zich voor een handvest op te stellen waarin het zich ertoe verbindt om het leven van gijzelaars en slachtoffers niet in gevaar te brengen en hun integriteit te respecteren^{xiv}. Andere zenders (TF1, France 2 en RMC) maken echter nog steeds het voorwerp uit van een gelijkaardige klacht. Bij de aanslagen in Parijs in november, later datzelfde jaar, stelde men geen onregelmatigheden vast en werden de eerste beelden van de politieraad op de concertzaal Bataclan slechts na één uur en tien minuten verspreid. Dit wijst enigszins erop dat de houding van de mediawaakhond (ondanks de protesten) en de lopende rechtszaken hun doel niet gemist hadden^{xv}. Het vergroten van het politiecordon rondom de actiezone had hierin ongetwijfeld ook een rol^{xvi}. Ondanks dat de Belgische media wel berichtten over dit debat in Frankrijk, waaide het debat zelf niet over. Daags na de aanslagen in Brussel maakt *Le Monde* echter wel het punt dat deze discussie nu wel de kop (terug) opsteekt^{xvii}.

De toegang tot realtime-informatie via sociale media, en toepassingen ervan, zijn echter ook exponentieel gegroeid en vormen misschien nog een grotere bedreiging. Nemen we bijvoorbeeld de aanslag in Mumbai op 26 november 2008. Volgens luitenant-generaal George Flynn (USA) demonstreerde de aanslag dat het internet een middel van onschatbare waarde was in de voorbereiding ervan. Of, zoals hij het stelde:

"All the mission planning (for Mumbai terrorist attack) was done via Google Earth. There was no investment in technology of (intelligence, surveillance and reconnaissance) platforms or anything like that."^{xviii}

De aanval bracht een andere belangrijke toepassing van cyberspace, naast de voorbereiding, onder de aandacht. De terroristen maakten gretig gebruik van de informatie die socialenetwerksites deelden over de posities en bewegingen van de ordediensten.

Een rapport^{xix} toonde aan dat een analyse van satelliettelefoongesprekken tussen terroristische commando's in Mumbai en de zich in Pakistan bevindende leiding de situatie in India op de voet volgden via live media en specifieke geactualiseerde bevelen overmaakten. Het gebruik van Twitter droeg ook aanzienlijk bij tot de *situational awareness* (SA) van de terroristen in Mumbai^{xx}. De politie reageerde hierop en vroeg aan de media om geen gedetailleerde informatie over de ordetroepen te verspreiden en te stoppen met tweeten naar #mumbai.

In het rapport wordt bovendien opgemerkt dat

"[the] sharing of real time situational information on the move can enable the sophisticated usage of the most primitive weapons. [...] [The] unregulated real time Twitter postings can contribute to increase the level of situation awareness for terrorist groups to make their attack decision."

Het probleem is reëel, maar de Belgische wetgeving evenzeer. In een opiniestuk in het weekblad *Knack*, in september 2015, argumenteerde jurist Mathieu Beys, dat het verbod om politieagenten te filmen een terugkeer naar de censuur zou zijn, onder het mom van veiligheid^{xxi}. De aanleiding voor zijn opiniestuk was de arrestatie van een zestigjarige buurtbewoner, oud-vrederechter Jan Nolf, die bij de geweldloze arrestatie van enkele Engelse supporters tijdens een voetbalmatch beeldopnames had

gemaakt en uitdrukkelijk niet akkoord ging met de aanmaning van de agenten om te stoppen met filmen. Beys stelt dat zo een verbod ingaat tegen verschillende fundamentele principes van een democratie. Het verbod op filmen van politieagenten en interventies zou volgens hem wijzen op een herinvoering van censuur. Nochtans is censuur, en de herinvoering ervan, verboden door de Belgische grondwet (art. 25). Daarenboven stelt de wet van 5 augustus 1992 op het politieambt (met het oog op het waarborgen van de identificatie van de politieambtenaren en -agenten en de betere bescherming van hun persoonlijke levenssfeer), gewijzigd bij de wet van 4 april 2014, dat politieambtenaren en -agenten in functie in alle omstandigheden identificeerbaar moeten zijn (een naamplaatje of een interventienummer). Het probleem met de media, aangehaald door Fontaine, is niet nieuw en gaat zelfs terug tot de opkomst van de technologische mogelijkheid om, in real time, informatie wereldwijd te verspreiden.

We dienen wel ervan uit te gaan dat terroristen en/of terroristische organisaties ook lessen trekken uit de verschillende incidenten en dat, zelfs al worden de beelden van de politieacties na enige tijd vrijgegeven, deze alsnog de operationele veiligheid in het gedrang kunnen brengen. Tevens bestaat de mogelijkheid dat individuen de sociale media al dan niet kwaadwillig gebruiken op een wijze die de terroristen in de kaart speelt.

De validatie van realtime-informatie

Naast de aangehaalde gevaren met betrekking tot realtime-informatieverspreiding door de media of door personen, verspreidde de verslaggeving op 22 maart ook informatie, via zowel de sociale als de traditionele media, die niet gevalideerd werd door officiële bronnen. Zo waren er bijvoorbeeld berichten op sociale media van sympathisanten van de jihadisten met valse informatie over andere aanslagen in Brussel^{xxii}. Zo waren er bijvoorbeeld berichten op de sociale media (waaronder Twitter) die particulieren en de media klakkeloos overnamen. Die meldingen betroffen bijvoorbeeld de aanwezigheid van explosieven aan de Université libre de Bruxelles (ULB – zie afbeelding hieronder), de Europese Commissie en zelfs het Universitair Medisch Centrum Sint-Pieter. De ULB werd, op vraag van de ordediensten, zelfs geëvacueerd op basis van een bericht op sociale media, aldus de woordvoerder van de universiteit Nicolas Dassonville^{xxiii}.

Tweet met een valse bedreiging op 22 maart 2016

Het probleem dat zich in deze situaties stelt, is dat de ordediensten en de overheden de tijd niet krijgen om de bronnen na te trekken en de informatie dus niet kunnen valideren. Het overnemen van zulke berichten door anderen op sociale media en zelfs door journalisten valideert die informatie op een kunstmatige manier. Zo kan een bericht op sociale media, door een lokale verslaggever

opgenomen worden, die op zijn beurt geciteerd wordt in een buitenlandse krant, die op haar beurt geciteerd wordt, enzovoorts. Gezien de ernst van de, al dan niet valse, dreiging zijn de ordediensten eraan gehouden om de nodige middelen aan te wenden om de veiligheid van, in bovenstaand voorbeeld, de aanwezigen in de ULB te garanderen. Door de snelle verspreiding van misleidende berichten, die niet tijdig gevalideerd kunnen worden, komen het personeel en de middelen (bv. de ontmijningsdienst DOVO) onder druk te staan waardoor de (operationele) veiligheid op andere plaatsen, die het voorwerp zijn van een reële dreiging, in het gedrang komen.

De overvloed aan informatie via de verschillende mediakanalen heeft een dusdanige invloed op de veiligheidsdiensten dat bijvoorbeeld de centrale afdeling Terrorisme van de federale politie al de informatie die zij ontvangt niet meer verwerkt krijgt. Hierdoor wordt het Coördinatieorgaan voor de Dreigingsanalyse (OCAD), vanuit die hoek, overstelpt met onverwerkte (niet-gevalideerde) informatie^{xxiv}.

Besluit

De recente stellingname van directeur-generaal Claude Fontaine van de gerechtelijke politie blaast een smeulend debat opnieuw leven in. Vorig jaar werd het nog in alle hevigheid gevoerd in Frankrijk, maar het waaide slechts in kleine mate over naar België. Zoals we gezien hebben, leidde realtimeverslaggeving reeds sinds haar oorsprong (tijdens de Olympische Spelen in München in 1972) tot het compromitteren van de operationele veiligheid. Ook in de verschillende decennia nadien, mede door de opkomst van het internet, deden zich verschillende incidenten voor waar de rol van de media en de reikwijdte van de verslaggeving ernstig in vraag werden gesteld.

De veiligheidsdiensten dienen erover te waken dat het informatiebeheer binnen hun diensten geen ruimte laat voor het straffeloos lekken van informatie. Bovendien moet gelet worden op het onderhouden van een veiligheidscultuur en relevante procedures om indiscreties van hun personeel te voorkomen. Ook de media zouden beter op hun verantwoordelijkheid betreffende de verdere verspreiding van gelekte informatie kunnen gewezen worden.

Zonder de media te willen censureren is, in een tijdperk waar realtimetoeegang tot informatie normaal is, de tijd meer dan rijp om een evenwichtige relatie op te bouwen rond operationele veiligheid enerzijds en de reikwijdte van de persvrijheid, in ruime zin, anderzijds. Een oproep zoals naar aanleiding van de politieraids in november 2015 om geen informatie te verspreiden over de politieactie is in maart 2016 uitgebleven. De haalbaarheid van een akkoord met de verschillende mediadiensten dat de operationele veiligheid garandeert, zou onderzocht kunnen worden. Het verruimen van de veiligheidsperimeter rond de acties, zoals in Frankrijk werd vastgesteld, biedt een andere oplossing, maar het belet de buurtbewoners niet om de acties vanuit hun woning te volgen en op te nemen op camera om vervolgens te delen via sociale media, zoals op 25 maart 2016 in Schaarbeek. Het zal dus een grotere uitdaging blijken om de discipline te vragen van de gewone burger om zich ook hieraan te houden.

Tot slot dient men erop toe te zien dat de overvloed aan realtime-informatie tijdig gevalideerd kan worden. Het belang van een officiële validatie en daaraan verbonden communicatie veronderstellen een op maat samengestelde capaciteit om de huidige uitdagingen aan te kunnen.

- ⁱ De Standaard, *Hoofd gerechtelijke politie hekelt gedrag "onverantwoordelijke" media*, 20/03/2016, http://www.standaard.be/cnt/dmf20160320_02192582.
- ⁱⁱ De Standaard, VTM: "Wij hebben ons aan de afspraken gehouden", 19/03/2016, http://www.standaard.be/cnt/dmf20160319_02191725.
- ⁱⁱⁱ Ibid. ii.
- ^{iv} De Standaard, *De politie-expert, uw vriend*, 26/03/2016, http://m.standaard.be/cnt/dmf20160325_02204284.
- ^v Le Monde, *Attentats de Bruxelles: médias et police à l'épreuve du direct*, 25/03/2016, http://www.lemonde.fr/actualite-medias/article/2016/03/23/attentats-de-bruxelles-medias-et-police-a-l-epreuve-du-direct_4888466_3236.html.
- ^{vi} B. Brinckman in De Standaard, *Communicatie en vertrouwen*, 21/03/2016, http://www.standaard.be/cnt/dmf20160320_02193763.
- ^{vii} Ibid. i.
- ^{viii} The Telegraph, *Terror Plot: How Bob Quick's blunder forced MI5's hand*, 09/04/2009, <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/law-and-order/5132512/Terror-plot-How-Bob-Quicks-blunder-forced-MI5s-hand.html>.
- ^{ix} United Kingdom Parliament, *Lords Hansard Operation Pathway Statement 20 April 2009*, 20/04/2009 <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200809/ldhansrd/text/90420-0004.htm#0904201100046>.
- ^x The Guardian, UK seeking to ensure Russia sanctions do not harm City of London, 03/03/2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/mar/03/uk-seeks-russia-harm-city-london-document>.
- ^{xi} Ibid. v.
- ^{xii} Le Monde, *Traitement des attentats en région parisienne: des médias visés par une plainte*, 03/04/2015, http://www.lemonde.fr/article/2015/04/03/traitement-des-attentats-en-region-parisienne-des-medias-vises-par-une-plainte_4608855_3224.html.
- ^{xiii} Le Monde, *Des médias jugent "l'information menacée" par les décisions du CSA*, 18/02/2015, http://www.lemonde.fr/actualite-medias/article/2015/02/18/quinze-medias-jugent-l-information-menacee-apres-les-sanctions-du-csa_4578439_3236.html.
- ^{xiv} Horizons médiatiques, *Hyper Cacher: les ex-otages retirent leur plainte contre BFM TV*, 18/01/2016, <http://horizonsmediatiques.fr/2016/01/hyper-cacher-les-ex-otages-retirent-leur-plainte-contre-bfm-tv/>.
- ^{xv} Horizons médiatiques, *Attentats: quand les médias retiennent la leçon*, 12/01/2016, <http://horizonsmediatiques.fr/2016/01/attentats-quand-les-medias-retiennent-la-lecon/>.
- ^{xvi} Ibid. xii.
- ^{xvii} Le Monde, *Bruxelles: le débat sur le traitement médiatique refait surface*, 25/03/2016, http://www.lemonde.fr/actualite-medias/article/2016/03/25/les-rates-des-medias-autour-des-attentats-de-bruxelles_4889877_3236.html?utm_campaign=Echobox&utm_medium=Social&utm_source=Twitter.
- ^{xviii} The Economic Times, *Cyber space played key role in 26/11 Mumbai attack: US commander*, 16/05/2012, http://articles.economictimes.indiatimes.com/2012-05-16/news/31726926_1_mumbai-attack-cyber-space-google-earth.
- ^{xix} M. Agrawal en H.R. Rao, *Information control and terrorism: Tracking the Mumbai terrorist attack through twitter*, 25/09/2010, <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10796-010-9275-8>.
- ^{xx} iRevolutions, *Did Terrorists Use Twitter to Increase Situational Awareness?*, 14/02/2013, <http://irevolutions.org/2013/02/14/terrorists-used-twitter/>.
- ^{xxi} De Standaard, "Verbieden om politieagenten te filmen? Dat is de terugkeer van de censuur, verpakt als veiligheid", 01/09/2015, <http://www.knack.be/nieuws/belgie/verbieden-om-politieagenten-te-filmen-dat-is-de-terugkeer-van-de-censuur-verpakt-als-veiligheid/article-opinion-599069.html>.
- ^{xxii} Le Monde, *Des comptes djihadistes diffusent de fausses informations pour ajouter à la panique*, 23/03/2016, http://www.lemonde.fr/les-decodeurs/article/2016/03/22/bruxelles-des-comptes-djihadistes-diffusent-de-fausses-informations-pour-ajouter-a-la-panique_4887966_4355770.html.
- ^{xxiii} Le Soir, *L'ULB évacuée mais dans le calme*, 22/03/2016, <http://www.lesoir.be/1158979/article/actualite/fil-info/fil-info-belgique/2016-03-22/l-ulb-evacuee-en-urgence-mais-dans-calme>.
- ^{xxiv} De Standaard, *Afdeling terrorisme krijgt informatie niet verwerkt*, 26/03/2016, http://m.standaard.be/cnt/dmf20160326_02205275.

Eventuele commentaar of opmerkingen zijn welkom op het volgende e-mailadres: irsd-cesd-scvd@mil.be.

*Andere publicaties van het Studiecentrum voor Veiligheid en Defensie kunnen worden gedownload op **onze website**.*

www.rhid.be